ברטנורא על מסכת כלאים

פירוש רבי עובדיה מברטנורא

geulaquiz.com

פרק א

א **החטין והזונין.** קורין לו בערבי זיוא״ן:

אינן כלאים זה בזה. לפי שכשהשחיתו דור המבול את דרכם היתה הארץ גם היא מזנה את פירותיה והיו זורעים חטים ומוציאה זונין, הלכך לא הוי כלאים עם החטים. אבל עם שאר מיני תבואה הוי כלאים, ואף על גב דלא חזי למאכל אדם מכל מקום כיון שמוליכים אותו ממקום למקום למאכל יונים הוו כלאים:

השעורים ושבולת שועל. כל השנוים במשנה זוג זוג אינם כלאים זה בזה, אחד מזוג זה וא׳ מזוג זה הם כלאים זה בזה. והא דאמרינן במנחות [דף ט.] הכוסמין מין חטים ושיפון מין שעורים, הני מילי לענין חלה שמצטרפין זה עם זה לשיעור חלה אבל לענין כלאים הוו כלאים זה בזה:

ושבולת שועל. שעורים מדבריים ובלע״ז אוינ״א:

כוסמין. בל׳ לע״ז אספילט״א:

שיפון. בלע״ז סיגל״א. ומשום דכוסמין ושיפון דמו להדדי אינם כלאים זה בזה:

והספיר. יש אומרים ציצרקל״א בלע״ז. ורמב״ם פי׳ שקורין לו בערבי מא״ש:

הפורקדן. רמב״ם פירש שהוא זרע דק שקורין לו בערבי גילבא״ן:

וטופח. הוא קטנית שגרגריו עגולים לבנים וקורין לו קורטמא״ן. ואני שמעתי שטופח הוא שקורין לו גילבאן:

והשעועית. קורין לה בערבי לוביא״ה:

אינם כלאים זה בזה. אם זרע כל אחד עם בן זוגו:

ב **הקישות.** קשואין שקורין בערבי פאקו״ס ובלע״ז קוקומברו״ש:

והמלפפונות. נקראים בערבי כייא״ר ובלע״ז ציטרול״י:

רבי יהודה אומר כלאים. ואין הלכה כרבי יהודה:

חזרת וחזרת גלים. החסא הגדלה בגנים וחסא הגדלה בהרים:

עולשים. של גנים ועולשי שדה, ונקראים בערבי הנדב״י:

כרישין. של גינה וכרישי שדה והם הנקראים בערבי כורא״ת ובלע״ז פורו״ש:

כוסבר. כך שמו בערבי כוליינדר״ו בלע״ז. תרגום ירושלמי כזרע גד כבר זרע כוסבר:

והרמוצה. דלעת מרה שממתקים אותה ברמץ כלומר באפר חם שיש בו רשפי אש לפיכך קורין לה רמוצה:

ופול המצרי. פאסול״י בלע״ז:

והחרוב. מין קטנית, וקורין לו חרוב לפי שתרמיליו שהזרע בתוכו הן דקין ועקומין כחרובין והוא ממין פול המצרי:

ג **והנפרץ.** הוא מין צנון ועליו דומים לעלי הלפת הלכך לא הוו כלאים:

והתרובתור. מין כרוב שקלחים שלו דקים:

תרדין. בערבי סילק״א ובלע״ז בליט״י:

לעונין. בערבי קט״ף ובלע״ז ארמולא״ש:

השומנית. שום מדברי והוא קטן מן השום הגדל בגנים:

בצלצול. בצל מדברי קטן משאר בצלים לפיכך נקרא בצלצול:

פלוסלוס. מין תורמוס הוא ותורמוס מין קטנית ידוע מר מאד ששולקים אותו שבע פעמים ואוכלים אותו בקנוח סעודה:

ד **אגסים.** בערבי אגא״ס ובלע״ז פירא״ש:

קורסטומלין. מין אגסים קטנים הדומים לעפצים שקורין מילין:

פרישים. הם חבושים בערבי ספרג״ל ובלע״ז קודונייי״ש:

עוזרדים. בערבי זערו״ד ובלע״ז סורבא״ש:

חזרד. תפוח יערי תרגום וכפתור וחיזר:

אפרסקים. בלע״ז פירשאג״ס וכשהן קטנים דומין לשקדים:

שזפין. הרכיב זיתים על רמון נפיק מנהון שזפין:

רימין. בערוך פי׳ פולצדקא״י בלע״ז:

ה **הצנון והנפוץ.** אע״פ שהפרי והעלים דומין זה לזה הן כלאים זה בזה לפי שאין טעם הפרי דומה שהלכו בזה אחר טעם הפרי:

לפסן. פי׳ בערוך מרוי״ו בלע״ז:

ו **כלב כופרי.** כלב שמגדלים בני הכפרים והוא קטן ודומה לשועל:

היעלים. מין חיה ואקו מתרגמין ויעלא:

ערוד. חמור הבר:

ז **אין מביאין אילן באילן.** אין מרכיבין אילן מאכל באילן מאכל מין בשאינו מינו או אילן סרק באילן מאכל אבל אילן סרק באילן סרק כיון שאין שום א׳ מהם עושה פרי כמין אחד חשוב ושרי:

ירק בירק. מין שאינו מינו:

רבי יהודה מתיר ירק באילן. ואין הלכה כרבי יהודה:

ח **שקמה.** אילן תאנה שגדל ביערים:

סדן של שקמה. לאחר שנחתך ונשארו שרשיו בארץ נקרא סדן, ואין נוטעין ירק לתוכו דהוי ירק באילן:

פיגם. עשב שקורין לו רוד״א בלע״ז:

קידה. מין אילן של בשמים תרגום קדה קציעה וכתיב (תהילים מ״ה:ט׳) מור ואהלות קציעות כל בגדותיך:

חצוב. מין ירק ששרשיו יורדים בעומק הארץ ביושר ואינם נוטים לכאן ולכאן, ובו תיחם יהושע את הארץ:

מקירו. לשון קור שתהא התאנה מקררת החצוב שהוא חם ביותר. פירוש אחר שתהיה עליו לצל לשון קורה:

מימיה לתוכה. שהאבטיח לח ומלא מים:

חלמית. בערבי כובוז״א ובלע״ז מלוו״א:

ט **הטומן לפת וצנונות.** כדי שיהיו נשמרים תחת הקרקע שלא כדרך שתילה גלי דעתיה שאינו רוצה בהשרשתן, כגון שטמן אגודה של לפת ואגודה של צנונות יחד:

אם היו מקצת עלין מגולין. משום שבת נקטיה, דאם היו כל העלין מכוסין אי אפשר ליטול אם לא שיזיז עפר בידים:

לא משום כלאים ולא משום שביעית. לא משום זורע כלאים ולא משום זורע בשביעית. אי נמי אפילו הוסיף מאתים משום כלאים שרי דלאו דרך זריעה [הוא] ואם היה מששית ונכנסו לשביעית והוציאו ספיחים כדרך שמוסיפים הבצלים בתלוש, אין בהם משום ספיחי שביעית:

ולא משום מעשרות. אינו חייב לעשר כשיתלוש אותם ממקום שהטמינם דכתיב (ויקרא כ״ז:ל׳) וכל מעשר הארץ מזרע הארץ, והאי לאו זריעה היא:

וניטלים בשבת. דכתלושים דמו, ואוחז בעלים המגולים ומוציאן. ואע״ג דמזיז עפר ממקומו טלטול מן הצד לצורך דבר היתר ואינו נוגע בדבר האסור מותר:

עד שיהיו שני חטים ושעורה. טעמא דרבי יהודה משום דכתיב (ויקרא י״ט:י״ט) שדך לא תזרע כלאים וסבר דקרקע בלא זרע לא אקרי שדה ומשמע לא תזרע כלאים בהדי שדך שנזרע כבר, וכן (דברים כ״ב:ט׳) לא תזרע כרמך כלאים לא תזרע כלאים דהיינו שני מיני זרעים בהדי כרמך ולא מחייב בכלאי הכרם עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד. ואין הלכה כרבי יהודה. דקרקע אף על פי שאינה זרועה קרוי שדה אבל אינו קרוי כרם בלא חרצן, הלכך הזורע חטה ושעורה כאחד חייב משום כלאי זרעים, ואינו חייב משום כלאי הכרם עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד:

פרק ב

א **כל סאה שיש בה רובע.** הקב דהיינו אחד מכ״ד לסאה שהסאה ששה קבין:

ימעט. אותו מין אחר המעורב בו עד שיפחת הרובע ויתבטל בתוך הסאה ומותר לזרוע ולא מיתסר משום זורע כלאים:

יבור. מכיון שהוזקק למעט יסיר הכל, משום דמיחזי כמקיים כלאים מכיון שהתחיל לברור אם לא היה בורר את כולו. אבל תחלתו פחות מרובע שרי. ואין הלכה כרבי יוסי:

בין ממין אחד. בין שאותו רובע ממין אחד בין ממינין הרבה צריך למעט:

לא אמרו אלא ממין אחד. דאין שני מינין מצטרפין לשיעור רובע:

וחכמים אומרים כל שהוא כלאים לסאה. איכא בין חכמים לת״ק כגון סאה שעורים שיש בה רובע שבולת שועל וכוסמין, לת״ק צריך למעט לחכמים אין צריך למעט, דאין שבולת שועל מצטרף לכוסמין כיון דלא הוו כלאים בסאה של שעורים. והלכה כחכמים:

ב **במה דברים אמורים תבואה בתבואה.** תבואה במין תבואה או בקטנית הוא דאמרן ברובע לסאה ימעט, אבל זרעוני גינה שנתערבו בתבואה או בקטנית:

א׳ מעשרים וארבע בנופל. מהן לבית סאה חטין, כלומר כשיעור הזרע שזורעים מהן למקום שזורעין בו סאה של חטין. ושיעור המקום שזורעים בו סאה של חטין הוא חמשים אמה על חמישים אמה ואין זורעים בו מזרעוני גינה אלא קב וחצי לפי שהן דקין ובקב וחצי מהן יש בהן כדי לזרוע מקום שזורעים בו סאה של חטין. נמצא לפי חשבון זה שאם נתערב בסאה אחת של תבואה או של קיטנית או של זרעונים אחד מארבעה ועשרים של קב וחצי מזרעוני גינה שהוא אחד משה עשר בקב חייב למעט. הלכך אם נתערב בסאה תבואה כביצה וחצי זרעוני גינה שהוא אחד מכ״ד בקב וחצי קב ימעט:

כשם שאמרו להחמיר. דזרעונים דקים אוסרים בשיעור מועט באחד מכ״ד בנופל מהן לבית סאה, כך אמרו להקל דזרעונים גסים שצריך מהן הרבה לזרוע בבית סאה אינן אוסרין בסאה חטין אלא אחד מכ״ד בנופל מהן לבית סאה, כגון זרע פשתן שצריך שלש סאים לבית סאה חטים אין צריך למעט עד שיתערב מהן שלש רביעים בסאה, והיינו דקתני הפשתן בתבואה מצטרפת אחד מכ״ד בנופל מהן לבית סאה, וכיון דנופל מהן שלשה סאין לבית סאה דהכי אמרינן בירושלמי נמצא שאין צריך למעט עד שיתערב מהן שלש רביעים של קב בסאה, וכן הלכה:

ג **עד שתתליע.** ושיעורה הוי כשתשהה בארץ שלשה ימים בקרקע לחה וביבשה צריך יותר:

ויופך. יהפוך הקרקע במחרישה בשביל שלא יצמח הזרע:

כמה יהא חורש. שלא תאמר שהוא צריך לחרוש תלמים תלמים קטנים סמוכים זה לזה, אלא כתלמי הרביעה כתלמים שדרך בני אדם לחרוש אחר שתרד הרביעה שחורשים תלמים גדולים:

כדי שלא ישייר רובע לבית סאה. שלא ישאר בארץ מקום שאינו מהופך אלא פחות מכ״ד בקרקע שהוא חורש דהיינו רובע קב לבית סאה. ואין הלכה כאבא שאול:

ד **זרועה ונמלך לנוטעה.** שהיתה זרועה תבואה ונמלך לנוטעה גפנים:

גומם. לשון גוממו עם השופי דפרק גיד הנשה (חולין צב) כלומר כורת הגפן סמוך לקרקע שלא ישייר גבוה מן הקרקע טפח:

ה **קנבוס או לוף.** שמינים הללו אין התלעה וחרישה מועלת בהן, לפי שמתקיימים בארץ שלשה שנים ואינן מתליעין:

אסטיס. צבעו דומה לתכלת קורין לו בערבי ני״ל ובלע״ז אנדיק״ו, ורגילים שכורתים אותו וחוזר וצומח, ומה שצומח פעם שנייה נקרא ספיח. אי נמי מה שצומח מן הזרע הנופל בשעת קצירה קרוי ספיח:

מקום הגרנות. שדשים בו תבואה וקטנית:

תלתן. בערבי חולב״א ובלע״ז פינגריק״ו:

אין מחייבין אותו לנכש. דבלאו הכי סופו לעקרם לפי שאסטיס קשה לתבואה והעשבים קשים לתלתן כשנזרע למאכל אדם, ומקום הגרנות נמי קשים לו הזרעים שמחלידים את הקרקע ומלקים אותה ולא חזי תו למקום דישה:

ואם נכש או כסח. דהשתא גלי דעתיה דניחא ליה באותם הנשארים שהרי עקר הכל חוץ מזה, אומרים לו עקור את הכל מפני שהוא נראה כמקיים כלאים:

נכש. שעקר הצמחים בידיו עם השרש:

כסח. שחתך העלים והשורש נשאר בארץ, תרגום לא תזמר לא תכסח:

ו **משר משר.** ערוגות ערוגות וכל ערוגה ממין אחד לבדו:

שלשה תלמים של פתיח. כלומר מניח בין משר למשר ריוח שלשה תלמים של מחרישה מלשון יפתח וישדד אדמתו (ישעיהו כ״ח:כ״ד) ובירושלמי

מפרש שהם שתי אמות רוחב על שתי אמות אורך, ואחר כך מיצר והולך אם ירצה עד שלא ישאר ביניהן בסוף המצר אלא כל שהו, שהרי בכך הן נראים שלא נזרעו בערבוביא:

העול השרוני. כמלוא רוחב העול שחורשים בו בשרון, דהיינו בבקעה, שהוא רחב מן העול שחורשים בו בהר:

וקרובים דברי אלו וכו' ששיעור שלשה תלמים של פתיח קרוב להיות שוה למלוא העול השרוני:

ז **תור.** הוא שם תכשיט של אשה שצורתו משולשת כלומר בעל שלש זויות, לשון תורי זהב נעשה לך (ש"ה א) ועל שמו קורין קרן זוית המחודדת ראש תור. ואם קרן זוית של שדה שהיא זרועה חטים נכנסת בתוך שדה של שעורים מותר מפני שהוא נראה כסוף שדהו וניכר שלא נזרעו בערבוביא:

מותר לסמוך לו מאותו המין. מותר לסמוך אצל שדה חטין שלו מאותו המין של שדה חבירו ואין נראה ככלאים בשדהו משום דנראה כסוף שדה חבירו:

מותר לסמוך לו תלם של פשתן. שהרואה יודע שלא זרעוהו שם אלא כדי לבדוק שדהו אם טובה לזרוע בה פשתן אם לאו, לפי שאין אדם עשוי לזרוע תלם אחד של פשתן שאין לו בו שום תועלת. אבל של מין אחר דאדם עשוי לזרוע ממנו תלם אחד בלבד, אפילו לא זרעו אלא לבדוק שדהו אסור, שהרואה אומר לצרכו זרעו כדי ליהנות בו:

אחד זרע פשתן ואחד כל המינין. אסור לסמוך תלם אחד, שהרואה אינו יודע דלבדוק שדהו הוא עושה:

מותר לבדוק בתלם של פשתן. שהכל יודעים שאין מתכוין לקיים הפשתן אלא לבדוק שדהו אם היא יפה לפשתן. והלכה כתנא קמא:

ח **חריע.** כרכום יערי, וקורין לו בערבי אלקורטו"ם. ושני מינים הללו דהיינו חרדל וחריע הן מזיקין לתבואה ואם לא שבעל השדה זרעם ורוצה בקיומם לא היה מניח לאדם אחר שיזרע אחד משני אלו המינים סמוך לתבואה שלו, הלכך נראה כמקיים כלאים בשדה:

אבל סומכין לשדה ירקות. שאינן מזיקין לירקות והרואה אומר של אדם אחר הם ובעל הירקות אינו מקפיד עליהן אם הם סמוכים לירקות שלו לפי שאינן מזיקין להן:

וסומך לבור. אם יש בתוך שדה של תבואה מקום בור שאינו חרוש וזרוע בית רובע או יותר, סומך שם זרע אחר, וכן סומך אצל ניר והוא מקום חרוש:

ולגפה. גדר אבנים סדורות כעין חומה בלא טיט:

ולדרך. אם דרך היחיד מפסקת בין שתי שדות מותר לזרוע מין א' בזו ומין א' בזו:

מיסך על הארץ. שאין נופו גבוה מן הארץ שלשה טפחים, אם יש תחתיו זרע מותר לסמוך מבחוץ זרע אחד דכגדר דמי:

ולסלע. לא אצטריך למתנייה דאין לך מחיצה גדולה מזו, אלא לאשמועינן דאפילו סלע בעינן ארבעה רוחב דבפחות מכאן אין שמה מחיצה להפסיק:

ט **קרחת.** מקום פנוי שאינו זרוע כשהוא מרובע קרוי קרחת, כמו בקרחתו דהיינו שנמרט השער והמקום חלק:

עשרים וארבעה קרחות לבית סאה. ובכל קרחה זורע מין א'. ובית סאה הוא חמשים אמה על חמשים אמה, וכשאתה עושה בו כ"ד קרחות נמצאת כל קרחה עשר אמות ושני טפחים ומחצה אורך על עשר אמות רוחב, כיצד אם תעשה מחמשים על חמשים כ"ה קרחות תהיה כל קרחה עשר על עשר, קח אחת מהן כדי שישארו כ"ד קרחות ותחלקנה לכ"ד רצועות נמצא כל רצועה שני טפחים ומחצה רוחב על אורך עשר, שכל אמה היא בת ששה טפחים הרי ששים טפחים, לעשר אמות תן כל רצועה מאלו לראש כל קרחה נמצאת כל קרחה עשר אמות ושני טפחים ומחצה אורך על עשר אמות רוחב:

מקרחת לבית רובע. שהרי יש בסאה עשרים וארבעה רביעית של קב תן אותם לעשרים וארבעה קרחות הרי לכל קרחה בית רובע:

כל מין שירצה. ולא מצריך רבי מאיר הרחקה כלל דכיון דמרובעות הן נראות מופרשות ומובדלות זו מזו:

היתה. בתוך שדה תבואה קרחת אחת של בית רובע או שתי קרחות:

זורעם חרדל. דאינו נראה כשדה חרדל בתוך שדה תבואה, אבל שלשה קרחות נראות כשדה חרדל בתוך שדה תבואה לפי שאין רגילות לזרוע מן החרדל שדה גדולה. ושאר מינים אפילו שלשה קרחות אינן נראין כשדה כיון שרגילין לזרוע מהן הרבה ביחד:

וחכמים אומרים תשע קרחות מותרות. אריסא קמהדר, דקאמר רבי מאיר דזורע כל כ"ד קרחות מכל מין שירצה, וחכמים אוסרים לסמוך מין אצל מין אחר אלא עושה לבית סאה כ"ה קרחות דהיינו חמש שורות וכל שורה מחמש קרחות וזורע קרחה ראשונה של שורה ראשונה ומניח שניה שאצלה בורה וזורע שלישית ומניח רביעית בורה וזורע חמישית ומניח שורה שניה כולה בורה וזורע משורה שלישית קרחה ראשונה ושלישית וחמישית ומניח שורה רביעית כולה בורה וזורע משורה חמישית קרחה ראשונה ושלישית וחמישית הרי תשע קרחות זרועות לבית סאה:

עשר אסורות. שצריך שיהא מפסיק בין כל קרחת וקרחת כשיעור קרחת דהיינו בית רובע בקירוב. והלכה כחכמים:

בית כור. ל' סאים. וטעמא דרבי אליעזר בן יעקב לא אתפרש:

י **כל שהוא בתוך בית רובע.** כגון נקעים מלאים מים, אף על פי שאינם ראוים לזריעה עולים למדת בית רובע ליחשב הרחק בין מין ומין:

אכילת הגפן. מה שהגפן תופסת ואוכלת סביבותיה, דהיינו כדי עבודתה, עולה למדת בית רובע להשלים עשר אמות וב׳ טפחים ומחצה אורך על עשר אמות רוחב, דאמרינן לעיל שהוא שיעור בית רובע שצריך להפסיק בין מין למין. וכן הקבר נמי עולה. וכן הסלע, ובסלע שאינו גבוה עשרה מיירי דאי גבוה עשרה הוי מחיצה ומפסיק בפני עצמו:

תבואה בתבואה בית רובע. היתה שדהו זרועה חטין ורוצה לזרוע בה שעורים צריך להרחיק בית רובע, ובלבד שלא יהיו חטין מקיפים את השעורים מד׳ רוחות דהתם לא מהניא הרחקה עד שיהא פתוח מרוח אחת:

ירק בתבואה בית רובע. ודוקא במרובע הוא דבעינן הכי, אבל אם רצה לעשות שורה של ירק בתוך שדה של תבואה עושה אורך שורה של עשר אמות ומחצה על רוחב ששה טפחים שהחמירו במרובע טפי מבשורה, והכי אמרינן בירושלמי:

רבי אליעזר אומר ירק בתבואה ששה טפחים. דסבר לא מחמרינן במרובע טפי מבשורה. ואין הלכה כרבי אליעזר:

יא **תבואה נוטה על גבי תבואה.** כגון שנזרעו כהלכתן אלא שהשבולים מתוך גדלן נכפפים ושוכבים זה על זה, וכן כולן:

חוץ מדלעת יונית. שעלין שלה ארוכים ומתפשטין ביותר וכשהן נוטין ע״ג תבואה או ירק הן מסתבכין ומתקשרין יותר מכל שאר מינין ומיחזו כלאים:

ופול המצרי. פשול״י בלע״ז:

ורואה אני את דבריהן מדברי. שאין בהן מסבכין ומסתבכין כדלעת יונית. וכן הלכה שהכל מותר חוץ מדלעת יונית:

פרק ג

א **ערוגה שהיא ששה טפחים על ששה טפחים.** וכו׳ זורעים וכו׳. בפרק ר׳ עקיבא (שבת פד) דרש לה מקרא דכתיב כי כארץ תוציא צמחה וכגנה זרועיה תצמיח (ישעיה סא יא) תוציא חד, צמחה חד, הרי תרי, זרועיה תרי הרי ד׳, תצמיח חד הרי חמשה. והא דתנן לעיל בפרק שני ירק בירק ששה טפחים, הני מילי בשדה גדולה שיש בה ירק הרבה אבל הכא דאין זורע מכל אחד ואחד אלא מעט לא חיישינן. ומה שיש להקדים לפירוש המשנה הוא כי אנחנו צריכין שיהיה בין כל זריעה וזריעה רחוק טפח ומחצה כדי שלא יינקו זה מזה, אלא אם תהיה זויות בצד זויות או בצד צלע מקום זריעה שנייה אז לא יצטרך, כי הגבלת הזויות יראה הבדלתם ואז אין חוששין ליניקתם אפילו הם זה בצד זה וא״כ בערוגה שהיא ששה אפשר לזרוע בה חמשה מיני זרעים ולא תהיה כלאים וזו צורתה: ויהיה מדת מה שנזרע בזו הערוגה כ״ד טפחים, ואמרינן בגמרא פרק ר׳ עקיבא דבערוגה בחרבה שנינו אבל ערוגה בין הערוגות אסור לזרוע בה חמשה מינין שאם יזרע בכל רוח שבערוגה זו ובכל רוח שבערוגה שסביבותיה יראה הכל כמעורב. והר״ר שמשון ז״ל פי׳ ע״פ הירושלמי דכך הוא סדר הזריעה, מניח בקרנות חרב טפח וחצי חומש על טפח וחצי חומש כדי שיתרחק זרע מזרע, זרע מזרח מזרע דרום שיעור אלכסון של טפח וחצי חומש, דהיינו טפח וחצי, וזורע בכל רוח ארבע טפחים חסר חומש באורך ורוחב טפח ומחצה אלא שמיצר והולך בכל צד עד שיהא כלה לרוחב טפח חסר חומש כדי שיהא לעולם בין זרע דרום לזרע מזרח טפח וחצי, וכן לכל רוח עד שיהא מניח באמצע הערוגה שלשה על שלשה ועושה באמצע נקב וזורע בו גרעין א׳ כזה . והקשו בגמרא מאי דוחקיה לאוקמיה בערוגה שבחרבה יקיפוה ערוגות מכל צד כנגד הקרנות ואין בה דבר זרוע, ותרצו גזירה שמא ימלא הקרנות ויזרע הערוגה על זו הצורה : או על זו הצורה : והטעם שלא אמרו בערוגה שהיא ששה על ששה טפחים זורעין בתוכה ט׳ זרעונין ויהיה בין כל אחד טפח ומחצה כזה . לפי שכל הנזרע ממנה הוא ט׳ טפחים בלבד ועל זו שהקדמנו יהיה כ״ד טפחים, והא דנקט ערוגה ששה על ששה לפי שהיא היותר קטנה שבערוגות שהיא אמה על אמה והשמיענו שאפשר לזרוע בה זרעים משתנים ולא יהיו כלאים:

היה לה גובל גבוה וכו׳ בירושלמי אמרו שגם רוחב הגובל טפח נמצאת הערוגה ח׳ על ח׳:

זורעין בתוכה שלשה עשר. שלשה על כל גובל וגובל וא׳ באמצע כזה . ויהיה מדת הזרוע ממנה שלשים טפחים. והרא״ש ז״ל פי׳ על כל גובל וגובל זורע ד׳ בד׳ הקרנות ובין כל קרן וקרן שני מיני זרעים והא דקתני שלשה על כל גובל משום דקרן אחד נמנה עם השנים ומונה קרן אחת לכל רוח ובין ד׳ מינין שבכל רוח צריך להרחקת שלשה אוירין שביניהם ד׳ טפחים וחצי, וישאר למקום זרע ד׳ מינין ג׳ טפחים ומחצה והוא לכל מין טפח חסר שמינית טפח. ובירושלמי פריך וניתני ג׳ על כל גובל וגובל וחמשה באמצע כמו בערוגה דרישא ולהוי י״ז מינין ומשני משום שהגבולים ממעטים, פי׳ שצריך להרחיק זרע הערוגה מזרע הגבול טפח ומחצה ולא נשאר מקום פנוי לזרוע בערוגה כי אם שלשה על שלשה. וא״ת למה לא יזרע על כל גובל וגובל חמשה מינין ששה טפחים לד׳ אוירים שבין חמשה מינין וישאר שני טפחים לחמשת המינין. שני חומשי טפח לכל מין באורך טפח ויהיו בין הכל ט״ז מינין. ויש לומר דשמא ברבוי המינים איכא ערבוביא:

מפני שהוא ממלאהו. ולא יוכל לזרוע ג׳ בכל גובל:

רבי יהודה אומר ששה באמצע. בירושלמי דריש זרע זרעה זרועיה הרי תלתא, דהוו״מ למיכתב זרע וכתיב זרועיה ותוציא צמחה תצמיח תלתא הרי ששה. וכתב הר״ש ז״ל דבירושלמי פריך למאי דשנינן לעיל לרבנן שהגבולין ממעטין היכי תני ר׳ יהודה ששה באמצע, ואי תימא ר׳ יהודה אירשא קאי פי׳ שאומר ת״ק חמשה והוא אומר ששה הא תני ר׳ חייא ר׳ יהודה אומר י״ח באמצע אלמא אסיפא קאי, ופירוש ששנים עשר על הגבול וששה באמצע הרי שמונה עשר ואינו מתרץ כלום בירושלמי. הלכך נראה שגובה הגבול עולה למנין הריחוק דאי לא תימא הכי אמאי נקט היה לה גובל גבוה טפח ליתני היתה הערוגה ח׳ על ח׳ אלא ודאי תנא גבוה טפח לאשמעינן שהגובה בכלל מדת הריחוק. וצריך לומר דר׳ יהודה לטעמיה דאמר בפירקין כמלא רוחב הפרסה דהיינו טפח ואין צריך להרחיק כי אם טפח והשתא כיון שגובה הגבול מן המנין לרבי יהודה יכול לזרוע בכל הערוגה. וזורע בה ששה מינין שלשה בשורה אחת מן המזרח ושלשה בשורה אחת מן המערב וכל מין ומין טפח ושליש טפח רוחב באורך ב׳ טפחים ומחצה, כזה: ורוחב כל זרוע מאלה טפח ושליש באורך שני טפחים ומחצה והקו הלבן החרב שבין ג׳ שורות שמצד זה לבין ג׳ שורות שמצד האחר, הם ששה טפחים באורך הערוגה, והחרב שבין זרוע לזרוע הוא שני טפחים וחצי כאורך הזרוע אבל רחבו טפח אחד כדעת ר׳ יהודה דלא בעי הרחקה רק טפח והם ד׳ אוירים שהן עשרה טפחים סך כל החרב בערוגה ששה עשר טפחים וסך כל הזרוע באמצע הערוגה מלבד הגובלין עולה עשרים טפחים: ולרבנן זורע מין אחד בערוגה חמשה על חמשה כי צריך חצי טפח מכל צד מן הגובל וא״ת לרבנן אמאי אינו זורע כי אם מין אחד בכל הערוגה והלא יכול לזרוע בה חמשה מינין טפח על טפח בכל קרן וקרן וטפח על טפח באמצע ובלבד שלא יהא אלכסון של טפח האמצעי כנגד אלכסון הערוגה, שאז לא יהיה טפח ומחצה בין זרע האמצעי לזרע הקרנות לפי שאלכסון הערוגה שבעה טפחים ואלכסון הזרעים של הקרנות והאמצעי ד׳ טפחים וחומש. וי״ל מדלא שרא רחמנא אלא חמשה בתוך ששה מכלל דפחות משה איכא ערבוב. והר״מ ז״ל פי׳ שדעת רבי יהודה שאפשר שיזרע בזו הערוגה שהיא ששה על ששה ויש לה גבול טפח שמנה עשר מינין כזו הצורה: ויהיה מדת הזרוע ממנה שלשים טפחים וכשתסתכל בצורה זו תמצא ששה מסומנים אורך כל אחד ג׳ טפחים ורוחב שני טפחים נמצא כל צלע מהן אלכסון טפח ומחצה על טפח נמצאו הזרעים מרוחקים זה מזה יותר מטפח ומחצה. אמנם אם נרצה לומר לר׳ יהודה שיזרע ט׳ מינין בערוגה באמצע וכמדת הזריעה הזאת ונצייר אותה כמו זאת הצורה: זה אי אפשר לפי שכל מסומן מהתשעה המסומנין המצויירין הוא ארכו שני טפחים ורחבו שני טפחים נמצא כל צלע מהם אלכסון טפח על טפח והוא טפח ושני חומשין ואנו צריכין לטפח ומחצה וליכא. והלכה כרבי יהודה:

ב **כל מין זרעים אין זורעים בערוגה.** הא דשרינן לעיל חמשה זרעונים בערוגה. ושלשה עשר מיני זרעונים כשיש לה גבול טפח, הני מילי במיני ירקות שדרך לזרעם ערוגות ערוגות, אבל מיני זרעים שדרכן לזרוע מהן שדה גדולה לא, משום דמיחזו ככלאים:

אפונים השופים. אפונים חלקים שנראין כאילו הן משופין בכלי שמשפין ומחליקין בו העצים. פירוש אחר אפונים [השופים קטנים] גמלונים גסים וגדולים לשון ארמי קורין לדבר גדול גמלונא:

גבול. כמין אצטבא של טיט מגובל שעושין סביב לערוגה לדריסת רגלי אדם:

שהיה גבוה טפח. כשזרעו [בו שנים עשר מיני זרעונים] ונתמעט מותרים הזרעונים שגדלים בו אפילו לאחר שנתמעט ואין צריך לעקור משום מקיים כלאים כיון שהיה כשר מתחלתו בשעת זריעה ומיהו אינו יכול לזרוע בו [בתחילה] לאחר שנתמעט עד שיעמידנו על גובה טפח:

אחת מכאן. בשפת התלם לרחבו ואחת בשפה האחרת ואחת באמצע התלם והולך וזורע מכל מין עד שיהיו מרוחקין זה מזה טפח ומחצה ושהן עמוקים טפח לרבותא נקט משום דבירושלמי איכא מאן דאסר דמיחזי כחבוש:

ג **ראש תור.** קרן זוית מחודדת נכנסת לתוך שדה אחר, כתורי זהב של תכשיטי אשה שיש להן שלש זויות מחודדות:

שהוא נראה כסוף שדהו. וניכר ולא מיחזי ככלאים:

מפולש. פתוח משני צדדיו כמו מבוי מפולש שפתוח משתי רוחות:

רבי עקיבא אומר אורך ששה טפחים. לא בעינן מפולש אלא שיהא התלם הזרוע ארוך ששה טפחים אע״פ שזרע אחר מקיפו משלש רוחותיו שרי:

ורוחב מלואו. היינו ששה טפחים שהוא שיעור רוחב תלם ורבי ישמעאל נמי בעי רוחב התלם במלואו אע״ג דלא פירש למלתיה דכיון דרבי עקיבא דמיקל ולא בעי מפולש בעי רוחב מלואו כל שכן רבי ישמעאל דמחמיר. ורמב״ם פירש רוחב מלואו שיהיה רחבו [כעמקו]:

רוחב פרסה. והיינו טפח והא דקאמר רוחב פרסה ולא קאמר רוחב טפח משום דמפיק לה מקרא דכתיב (דברים י״א:י׳) והשקית ברגלך כגן הירק, שצריך להיות בין ירק לירק מקום להנחת הרגל דהיינו רוחב פרסה, והלכה כרבי עקיבא, ובפרקין דלעיל דתנן ירק בירק ששה טפחים התם מיירי בין שדה ירק לשדה ירק אחר שצריך להרחיק זה מזה ששה טפחים, והכא מיירי בבא ליטע שורה אחת של ירק בתוך שדה כדתנן בהדיא והוא מבקש ליטע בתוכו שורה של ירק אחר הלכך מפסיק בתלם רחב למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה:

ד **שתי שורות של קשואין שתי שורות של דלועין שתי שורות של פול המצרי מותר.** דכל שתי שורות נראית כשדה בפני עצמה ואיכא הכירא ואין כאן ערבוב והוא דאיכא תלם מפסיק בין מין למין, אבל שורה אחת של קשואין ושורה אחת של דלועין ושורה אחת של פול המצרי אסור, אע״ג דתלם מפסיק בין כל מין ומין לפי ששלשה מינים הללו עלים שלהם מתפשטים ומתערבים זו עם זו, וכשאין שם אלא שורה אחת מכל מין ומין נראין כאילו נזרעו כולן יחד במפולת יד ומיחזו ככלאים ואין הפסקת התלם ניכרת בהן:

ושורה של קשואים ר״א מתיר. קסבר הואיל ואיכא שתי שורות של קשואין אע״פ שאינן סמוכות זו לזו חשבינן להו כאילו הן סמוכות ויש כאן שדה של קשואין ושורה של דלועין ושורה של פול המצרי הוו כאילו נטועות בשדה של קשואין וסגי להו בהרחקת תלם, כדתנן לעיל היתה שדהו זרועה ירק והוא מבקש ליטע בתוכו ירק אחר וכו׳:

וחכמים אוסרים. לפי שאין שתי שורות של קשואין סמוכות זו לזו לא חשיבי כשדה של קשואין ומחזו ככלאים ויש כאן ערבוב ואין הפסקת התלם מועלת בהן, והלכה כחכמים:

ה **קישות ודלעת.** שהעלים שלהן מתפשטים ומתערבים זו עם זו וכ״ש שאר מינים:

זו נוטה לצד זה. דאע״ג דאין הפסק של תלם מועיל להן, הטיית העלים זו לצד זה וזו לצד זה מועיל להן, הואיל ומה שאסרו חכמים בכלאים לא אסרו אלא מפני מראית העין:

ו **עוקר שתי שורות ונוטע שורה אחת.** שיעור השורה אין פחות מד׳ אמות רוחב, וכשעוקר שתי שורות של בצלים שהן ח׳ אמות ונוטע באמצען שורה אחת של דלועים שהיא ד׳ אמות נשתיירו ב׳ אמות בורות מכאן וב׳ אמות בורות מכאן:

ומניח קמת בצלים ב׳ שורות. שהן שמונה אמות רוחב ועוקר שתי שורות שהן כמו כן ח׳ אמות וזורע באמצען שורה א׳ של דלועין שהיא ד׳ אמות, נמצא בין שורה ראשונה של דלועין לקמת הבצלים שתי אמות בורות וקמת הבצלים ח׳ אמות, ושתי אמות בורות בין קמת הבצלים לשורה שניה של דלועים, הרי בין שורה של דלועים לשורה של דלועים י״ב אמה וכן לעולם:

רבי עקיבא אומר עוקר ב׳ שורות ונוטע שתי שורות. קסבר שאין צריך להפסיק בין שתי שורות של דלועים לקמת הבצלים אלא התלם, כדתנן לעיל בפרקין בשאר ירקות. ובין שורות של דלועים לשורות של דלועים מפסיקים שמנה אמות של קמת הבצלים בלבד:

וחכמים אומרים אם אין בין שורה לחברתה י״ב אמה וכו׳ חכמים כר׳ ישמעאל סבירא להו שצריך שיהיה בין שורה של דלועים לחברתה י״ב אמה, מיהו רבי ישמעאל מצריך הפסק שתי אמות בורות בין שורה של דלועים לקמה של בצלים וחכמים מתירים לסמוך שורה של דלועים אצל קמה של בצלים ולא מצרכי אלא תלם אחד בלבד כשאר ירקות. אבל י״ב אמה בין שורה של דלועים לחברתה בעו חכמים לפי שהדלועים עלין שלהן רחבות ומתפשטות הרבה כדי שלא תראה כל השדה מעורבבת בבצלים ודלועים. והלכה כחכמים:

ז **דלעת בירק.** הבא ליטע דלעת אצל ירק עבודתה כירק דהיינו ששה טפחים. אבל אם בא ליטע דלעת בתבואה צריך להרחיב לו בית רובע כשיעור עבודת התבואה שהוא עשר אמות ושני טפחים ומחצה על עשר אמות, והוא מקום זריעת רובע הקב:

שורה של דלועים נותנים לה עבודתה ששה טפחים. וקילא שורה מדלעת יחידית, דדלעת יחידית בתבואה צריכה בית רובע, לפי ששורה מנכרא בפני עצמה וליכא ערבוב כמו בדלעת יחידית, וששה טפחים דתנן הכא הוי שיעור רוחב אבל שיעור אורך לא אתפרש במתניתין ובתוספתא פירשו דצריך שיהיה שיעור האורך עשר אמות ומחצה:

ואם הגדילה. השורה ונכנסו הענפים בתוך ששה טפחים, יעקור מלפניה כל הענפים שנתפשטו ונכנסו בתוך שיעור זה:

נותנין לה עבודתה. של שורת הדלועים ארבע אמות, שצריך להרחיק ארבע אמות מן התבואה:

התחמיר זו מן הגפן. דתנן לקמן בפ״ד הנוטע שורה של חמש גפנים בית הלל אומרים אינו כרם ואינו נותן לה עבודת הכרם ארבע אמות אלא ששה טפחים, והכי נמי בשורה של דלועים אין להחמיר וליתן להן ד׳ אמות דאין להחמיר בכלאי זרעים יותר מבכלאי הכרם:

מצינו שזו חמורה מן הגפן. אע״ג דאיסור כלאי זרעים קיל מאיסור כלאי הכרם, מ״מ הא אשכחן דלגפן יחידית כשבא ליטע אותה בתבואה נותנין לה עבודתה ששה טפחים ולדלעת יחידית נותנים לה בית רובע שהן עשר אמות ושני טפחים ומחצה על עשר אמות מפני שהיא מתפשטת והולכת מרחוק הכי נמי אין לתמוה אם לשורה אחת של גפנים נותנים לה עבודתה ששה טפחים ולשורה של דלועין נותנין לה ארבע אמות:

כל שלשה דלועין לבית סאה. ר״מ פליג אתנא קמא דאמר שלדלעת יחידית בתבואה נותנים לה בית רובע וסבר איהו דנותנים לה שלישית בית סאה ורבי יוסי בן החוטף אפרתי סבר שלישית בית כור. ואין הלכה כדברי כולם אלא כתנא קמא בלבד. ודלעת השנויה במתניתין היא דלעת יונית בלבד שעלים שלה רחבים ומסככים ומסתבכים טפי, אבל דלעת מצרית עם שאר דלועין דינן כשאר ירקות:

פרק ד

א **קרחת כרם ומחול הכרם.** מפרש להו ואזיל:

בית שמאי אומרים כ״ד אמות. אם קרחתה כ״ד אמות מותר לזרוע לשם פחות מכאן לא יביא זרע לשם:

שחרב מאמצעו. ויש גפנים כל סביבות הקרחה שהיא שש עשרה אמה על שש עשרה אמה, וכן אם הלכה הקרחת על פני רוחב הכרם שאין גפנים אלא משני צדי הקרחת:

אם אין שם שש עשרה אמה. כדברי בית הלל לא יביא זרע לשם אפילו באמה האמצעית, דארבע אמות שבצד הכרם מזה וארבע אמות שבצד הכרם מזה הוו עבודת הכרם דעבודת הכרם ארבע אמות כדתנן לקמן, לפי שהיו בוצרים בשוורים ובעגלות ובעת החרישה חורשים אותה בשוורים הלכך אותן ארבע אמות ככרם דמו, ואם נשארו בינתים שמנה אמות חוץ מאותן ארבע לכל צד לא בטלי לגבי כרם ומותר לזרען, בציר משמנה אמות שדי פלגא להכא ופלגא להכא בטלי לגבי כרם וככרם דמו ואסור לזרוע בהן משום כלאים. ולבית שמאי לא חשיב שדה פחות משמנה אמות הלכך ארבעה ועשרים אמות בעינן ארבע לעבודת הכרם מכאן וכנגדן מכאן פשו להו שש עשרה שדי ח׳ להכא וח׳ להכא איכא שדה ולא בטלי:

ב **מחול הכרם.** מקום פנוי בין כרם לגדר סביב, כמו מחולות הנשים כשמרקדות בסבוב לשון אז תשמח בתולה במחול (ירמיה לא):

אם יש שם י״ב אמה. כדברי בית הלל, נותן ד׳ אמות לעבודת כרם וזורע השאר. אבל אם אין שם י״ב אמה לא יביא זרע לשם, דארבע אמות דלהדי כרם עבודת הכרם, וארבע אמות דלהדי כותל כיון דלא מזדרעי מפני תקון הכותל כדי שיהלך אדם על גבי קרקע סמוך לכותל ויהיה העפר נדוש ויתחזקו יסודותיו אפקורי מפקר להו. ואמצעיות אי איכא ד׳ אמות חשיבי ואי לא בטלי לגבי כרם, והכא לא בעינן שש עשרה שאין האסור אלא מצד אחד. וכל הנך אמות באמה בת ששה טפחים:

ג **אין זה אלא גדר הכרם.** מקום שבין גדר לכרם גדר הכרם הוא קרוי, ואפילו אין שם אלא שש אמות מרחיק ארבע אמות וזורע את המותר:

ואיזהו מחול הכרם. שצריך י״ב אמות, מקום שבין ב׳ כרמים. ות״ק סבר מקום שבין ב׳ כרמים ככרם שחרב באמצעו הוא נדון. ובירושלמי מוכיח דלא אמר ר׳ יהודה איזהו מחול הכרם בין שני הכרמים אלא כגון שאין שורות הכרמים שוות של זו לזו, כגון דכרם של צד זה של מחול שורותיה מן המזרח למערב ושבצד אחר מן הצפון לדרום, דאם היו מכוונים מודה רבי יהודה דנראה כקרחת הכרם ובעי ט״ז אמה. ואין הלכה כר׳ יהודה:

איזהו גדר. המפריש בין הכרם שיכול להניח כרם מצד זה ולזרוע מצד אחר, וכן חריץ:

ד **ג׳ טפחים.** דכל פחות מג׳ כלבוד דמי. והוא שיעור כדי שיכנס הגדי:

הרי הוא כמחיצה. ומותר לסמוך גפנים מצד זה וזרעים מצד זה:

נדון כפתח. ואפילו כנגדו מותר לסמוך אבל יותר מעשר לא חשיב כפתח וצריך הרחקה כנגד המקום הפרוץ:

ואם הפרוץ מרובה על העומד אסור כנגד הפרוץ. אבל כנגד העומד מותר אם הוא רחב ארבעה, אבל פחות מארבעה אף כנגד העומד אסור:

ה **בית שמאי אומרים כרם.** וצריך להרחיק ממנה ארבע אמות כדי עבודת הכרם:

אינו כרם עד שיהיו שתי שורות. ואין צריך להרחיק אלא ששה טפחים כגפן יחידית:

הזורע ארבע אמות. כלומר בתוך ארבע אמות של עבודת הכרם:

בית שמאי אומרים קדש שורה אחת. דכי אמרה תורה (דברים כ״ב:ט׳) פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם, שורה אחת מקריא כרם:

ובית הלל אומרים קדש שתי שורות. דאין נקרא כרם פחות משתי שורות, הלכך ותבואת הכרם דאמרה תורה דקדשה שתי שורות משמע:

ו **ואחת יוצאה זנב.** כגון ג׳ גפנים נטועות בשורה אחת, ושתים בשורה שנייה כנגד שתים מן השלש:

ואחת בינתים. שהשתים כנגד שתים והחמישית כנגד אוירן:

ואחת באמצע. כגון גפן הנטועה וארבע גפנים לארבע רוחותיה:

ז **שורה אחת בתוך שלו ושורה אחת בתוך של חבירו.** ומיירי כגון ששורה אחת של שתי גפנים ושורה אחת של שלש. ואפילו רבי שמעון דאמר לקמן גבי המסכך גפנו על גבי תבואתו של חבירו לא קדש דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו, הכא מודה דמצטרפין לאסור הזרעים כיון דאיכא שלו ושל חבירו:

ודרך היחיד ודרך הרבים. שאין אחד מהם רחב שמנה אמות, דברוחב שמנה אמות אמרינן בשלהי פרקין דאין מצטרפות:

הרי אלו מצטרפות. להיות קרויין כרם וצריך להרחיק ארבע אמות:

אם ערסן מלמעלה. שהעלה ראשי הגפנים על גבי הגדר ומתערבין אותם שבצד הגדר מזה עם אותם שבצד הגדר מזה. ועירסן הוא לשון איזה עריס דתנן לקמן בריש פרק ו׳, כלומר שעשה להן ערש:

ח **הנוטע שתי שורות.** של שתי שתי גפנים ואין בהן אחת יוצאה זנב:

אם אין ביניהם שמונה אמות לא יביא זרע לשם. דמצטרפין להיות כרם, אבל רחוקים שמנה חוץ ממקום הגפנים אין מצטרפים והרי הן כגפן יחידית, ומרחיק ששה טפחים משורה זו וששה טפחים משורה זו וזורע ששה אמות שבאמצע:

בין שורה לחברתה שש עשרה אמה. דכיון דאיכא שלש שורות הוו ככרם גדול והמקום שבין כל שתי שורות מהן נדון כדין קרחת הכרם שהוא שש עשרה אמה. אבל חרבה השורה האמצעית, לדברי תנא קמא לא בעינן ביניהם שיעור קרחה כיון דלא נשתייר כרם, ולא דמי לכרם בן ארבע וחמש שורות דכי חרבה האמצעית אכתי נשאר כרם הלכך בעי המקום המוקרח ט״ז אמה:

רבי אליעזר בן יעקב אומר אפילו חרבה השורה האמצעית. מאחר שהיה כבר כרם אף עתה דין כרם יש לו וצריך ט״ז אמה:

שאילו מתחלה נטען. כלומר שאם לא הגיעו לעולם לכלל כרם ולא היה נוטען מתחלה אלא שתי שורות לא היה צריך להיות ביניהן אלא שמנה אמות כדאמרינן לעיל, עכשיו שנטען שלש והגיעו לכלל כרם אע״פ שחרבה אמצעית ולא נשארו אלא שתים הרי הן ככרם שחרב באמצעיתו וצריך ט״ז אמה. ואין הלכה כרבי אליעזר בן יעקב:

ט **הנוטע את כרמו ט״ז אמה.** שכל שורה של גפנים רחוקה מחברתה ט״ז אמה:

מותר להביא זרע לשם. ואין צריך להרחיק אלא ששה טפחים מן השורה, כעבודת גפן יחידית:

צלמון. שם מקום:

הופך שער שתי שורות. כרם גדול היה שכל שורה רחוקה מחברתה ט״ז אמה ולא היה רוצה לסכך גפנו ע״ג תבואתו, והיה מצרף השורות שתים שתים, וראשי הגפנים דהיינו השער של כל שתים ושתים הופך לצד אחד אלו כלפי אלו, ונשאר המקום פנוי מצד זה ומצד זה וזורע אלא שמניח ששה טפחים, ולשנה אחרת עושה להפך. שכך היה דרכם מקום שזורעים בו שנה אחת לשנה אחרת מניחים אותו בור בלא חרישה ובלא זריעה:

אף הנוטע את כרמו על שמנה שמנה אמות מותר. קסברי כיון דרחוקות השורות שמנה אמות הוה ליה כגפן יחידית, ומניח סמוך לשורה ששה טפחים וזורע את השאר, ולא בעינן שש עשרה אמה אלא בכרם חרב אבל בנוטע מעיקרא כי מרחקי שמנה אמות דיו. וכן הלכה:

פרק ה

א **כרם שחרב.** עשר גפנים לבית סאה. שיש בקרקע של בית סאה עשר גפנים לא פחות מכן:

ונטועות כהלכתן. דהיינו שתים כנגד שתים ואחת יוצאה זנב ואין רחוקות זו מזו ט״ז אמות ולא פחות מארבע אמות:

כרם דל. שגפניו מועטים ואעפ״כ דין כרם יש לו. ואין זה קרחת הכרם דאותו חרב מאמצעו וזה נחרב מכל צד:

ערבוביא. שאין הגפנים מכוונים כשורה:

אם יכול לכוין. בכל הכרם שתים כנגד שלש, כגון שיביא חוט ומותח ומוצא הגזע מכוון שתים כנגד שתים ואחד יוצא זנב אע״פ שהנוף אינו מכוון הרי זה כרם. אבל אם מוצא הנוף מכוון והגזע אינו מכוון אין זה כרם:

כתבנית כרמים הרי זה כרם. ובעי הרחקה ט״ז אמות, ואין הלכה כרבי מאיר:

ב **כרם שהוא נטוע על פחות מארבע אמות.** שאין בין שורה לשורה ארבע אמות:

אינו כרם. ומרחיק ששה טפחים וזורע את השאר, דכיון שאין יכול לחרוש בשוורים ביניהם אין שם כרם עליו:

וחכ״א כרם. דרואים את האמצעיים כאילו אינם ומצטרפין החיצונים אם יש ביניהם ריוח הראוי להם. לפי שדרך בני אדם ליטע שורות רצופות הרבה ביחד ואותן שראויין להתקיים ולהעשות כרם ישארו כרם והשאר יהיו לעצים הלכך אלו האמצעיים הנטועים בתוך הריוח הראוים להיות בין שורה לשורה רואים אותם כאילו הם עצים בעלמא והחיצונים מצטרפים להיות כרם:

ג **וזורעים בתוכו.** דחשיב הפסק ורשות אחרת כיון דעמוק עשרה ורחב ארבעה ומפולש. אבל פחות מעשרה או מד׳ או אפילו עמוק עשרה ורחב ארבעה ואינו מפולש אלא שהכרם מקיפו משלש רוחות, אין זורעים בתוכו, שהרי היא כגת שנחלקו בה רבי אליעזר ורבנן לקמן, ורבי אליעזר בן יעקב סבר

כרבנן דאסרי לזרוע בגת:

שומרה שבכרם. תל גבוה שהשומר עומד עליו לשמור הכרם ורואה למרחוק:

זורעים בתוכה. ובהא לא פליגי רבנן על רבי אליעזר לפי שהיא גבוהה ואין אויר הכרם מקיפה אבל בגת שאויר הכרם מקיפה אסרי רבנן וכן הלכה:

ואם היה שער כותש. שהשריגים של הגפנים שהן קרויין שער היו מתערבים ומסתבכים למעלה ע"ג השומרה זעג"ז כעלי במכתש:

ד **נקע.** בקעים שבשדות כעין גומות:

נותנים לה עבודתה. ששה טפחים שזו היא עבודת גפן יחידית:

וזורע את המותר. ולא אמרינן דמיחזי ככלאים כיון שהגפן והזרעים בתוך הגת או בתוך הנקע:

אם אין שם ד"א אסור. כדין מחול הכרם דפרקין דלעיל דנותן ארבע אמות לעבודת הכרם. ואין הלכה כר' יוסי:

והבית שבכרם. שסביבות הבית יש גפנים:

זורעים בתוכו. ולא אמרינן הואיל והגפנים מקיפים אותו מארבע רוחותיו אין המחיצות מועילות:

ה **הנוטע ירק בכרם או מקיים.** שרואהו שצומח ויניחהו:

הרי זה מקדש וכו' כלל משנתינו הוא שלעולם מקדש ט"ז אמה לכל רוח עגולות. ואע"ג דתנן לעיל הזורע ארבע אמות של עבודת הכרם אינו מקדש אלא שתי שורות, היכא דזורע בין הגפנים מקדש ט"ז כשיעור כרם גדול דמצטרף עד ששה עשרה. אמנם איזה כרם שיהיה מרובע ל"ב אמות על ל"ב אמות והירק נטוע בנקודת אמצעיתו כשנעגל בתוכו עגול יהיה הקיפו בצלעות המרובע ויהיה אלכסונו ל"ב אמות, יתקדש העיגול כולו שהוא שש עשרה אמה לכל רוח מן הירק. והנה אם הגפנים נטועות:

על ארבע ארבע. פירוש שיש בין כל שורה ושורה ד"א והפרשנו מזה הכרם מרובע ל"ב על ל"ב, יהיה המרובע ט' שורות אורך על ט' שורות רוחב ויפול מהן בתוך העיגול שבעה שורות אורך על שבעה שורות רוחב ובכל שורה ז' גפנים שהם מ"ט גפנים יצאו מהן ד' בזויות חוץ לעיגול וישארו בתוך העיגול ארבעים וחמש גפנים וזו צורתה:

וכתב הרא"ש ז"ל ק"ל אמאי אין נאסרין עוד בכל שורה סביב אלו השבע שורות האמצעיות שבשורה מד' רוחות כי עומדין בתוך שש עשרה אמה של גפן האמצעי נמצא אוסר מ"ט גפנים. וי"ל שד' רוחות (נ"ל אמות) שבין גפן לגפן היינו בלא עיקר הגפנים נמצא שעם הגפנים יש יותר משש עשרה ע"כ. וכשיהיה נטועה על:

חמשה חמשה. יחקקנו מרובע מל"ב על ל"ב יפול בתוך המרובע שבע שורות אורך על שבע שורות רוחב ויקח אמה משורה שמינית מכאן ואמה משורה תשיעית מכאן. וכן קו העגול שאלכסונה שלשים ושתים יוצא חוץ מן השבע שורות אמה לכל רוח, מפני שהשבע שורות יש ביניהם ששה מרחקים בכל מרחק חמש אמות ואנו צריכין ל"ב ויהיה מרחק בין קו העגולה ובין קו השורה הסמוכה לו חוץ למרובע ארבע אמות וזה צורתו:

והנה הגפנים הנכנסים בעגולה ל"ז גפנים בלבד והנה כיון שלא נשאר בין אלכסון העגולה ובין השורה הסמוכה לו מבחוץ אלא ארבע אמות והוא שיעור עבודת הכרם, לפי שהשיעור מצומצם ראינו כאילו העגולה נמשכה עד שהגיעה לשורות החיצונות שהיה ביניהם ובין קצה האלכסון ד' אמות וניתוסף באלכסונו ד' אמות לכל רוח עד שיהיה בעגול אלכסון של ארבעים על ארבעים, דכיון שאנו רואין העגול של שלשים ושתים כאילו מלא ירק בכל מקום [והד' אמות היתירות] מגיע לעבודת הכרם הוא, ונמצאו הגפנים כולם שהם בשבע שורות על ז' שורות נכנסות בתוך העיגול חוץ מד' שבארבע הזויות, והנה עתה בתוך העיגול ארבעים וחמש גפנים, ויהיה צורתה כצורת הראשונה אלא שבמקום ארבע הוא חמש, נמצא עתה מקדש ארבעים אמה בכל רוח. וזהו מה שהצריכו לתנא לומר הרי זה מקדש ארבעים וחמש גפנים כי מאחר שהשורש הקדום הוא שש עשרה אמה לכל רוח היה לו לקצר ולומר הרי זה מקדש שש עשרה אמה לכל רוח וכו', ובמה שכתבנו מתורץ, שאי אפשר לו לומר בעל ה' ה' מקדש ט"ז אמה לכל רוח כיון שהוא מקדש עשרים לכל רוח, ולפיכך אמר מקדש מ"ה גפנים, וזה אי אפשר אלא לאחר שנוסיף בעגולה כמו שבארנו. והטעם שלא אמר בזמן שהן נטועות על חמש חמש מקדש עשרים אמה לכל רוח מפני שעיקר הקידוש הוא שש עשרה אמה לכל רוח וד' אמות הוא תוספת הוכרח לקרב האלכסון לשורות מטעם שכתבנו. ואם תאמר כיון שכשהם ד' על ד' מקדש שש עשרה אמה בלבד למה הפרישו התנא מכלל שש עשרה אמה לכל רוח דבחלוקה דסיפא דנימא היו נטועות על ארבע ארבע או על שש שש וצירף אותו עם כשהן נטועות על חמש חמש. וי"ל דעל ארבע וחמש צורותיהן דומות זו לזו כי יפול בתוך העגול בכל אחת מהן שבע שורות על שבע חוץ מארבע זויות וגם כן הן שוין במנין הגפנים. ויותר טוב הוא להודיענו מנין הגפנים

שמקדש, אבל כשהן נטועות על שש שש או על שבע שבע אין מנין הגפנים שמקדש כשיהיה על שש שש כפי מנינם כשיהיה על שבע שבע כמו שנבאר ולפיכך לקח בהן עיקר שכולל הכל ואמר מקדש שש עשרה אמה:

היו נטועות על שש וכו' והפרשנו מן הכרם עגולה שאלכסונה שלשים ושתים אמות יוצא קו העגולה מכל שורה החיצונה אמה אחת ומנין הגפנים שבתוך העגולה ארבעה ועשרים וזה צורתו:

ולא משכנו האלכסון עד שיגיע בד' שורות החיצונות שאצל העיגול כמו שעשינו בחמש על חמש, מפני שנשאר בין קצה האלכסון ובין שורה הסמוכה לו חמש אמות, ואפילו נראה כאילו העגולה מלאה ירק ישאר בינה ובין השורות החיצוניות יותר ממה שצריך לעבודת הכרם בתוספת אמה, וע"כ לא הוספנו ברוחב העגולה כלום. ואם יהיה נטוע:

על שבע שבע. ונפריש מן הכרם עגולה שאלכסונה שלשים ושתים אמות, יפלו בתוך העגולה חמש שורות אורך על חמש רוחב חוץ מד' זויותיו, ויוצא האלכסון מצלעות המרובע שיש בו חמש על חמש שתי אמות לכל רוח, נשאר בין קצה האלכסון ובין שורה החיצונה הסמוכה לה חמש אמות ומפני זה לא משכנו האלכסון לשורות החיצונות, ומנין הגפנים הנמצאים כ"א וצורתה כמו הצורה הקודמת בשינוי ז' במקום ו' וכו'. זהו מה שפירש הרמב"ם ז"ל על משנה זו בקיצור דבריו כל האפשרי. ולפי שראיתי אחד מהחכמים הקדמונים שכתב על זה הפירוש הן הן הדברים שנאמרו למשה וג"כ הרא"ש ז"ל הסכים לזה הפירוש ודחה פי' ה"ר שמשון ז"ל לא הוזקקתי לכתוב פירוש ה"ר שמשון ז"ל על משנה זו:

ו **כשאגיע לו.** אע"פ שהוסיף מאתים עד שלא הגיע לו מותר, מאחר שאינו מתעצל בכלאים, אבל כשאחזור אסור משום דנתעצל ונתייאש, ודכוותה גבי מחיצת הכרם שנפרצה דכשנתייאש ולא גדרה קדש, אבל לא נתייאש שמתעסק כל שעה לגדור ולא הספיק עד שהוסיף מאתים לא קדש. וכיצד משערין אם הוסיף מאתים, רואים כשחותכים ירק זה או מין של תבואה זו מן המחובר בכמה זמן יבש שלא תשאר בו ליחה, הגע עצמך שיבש במאה שעה אם נשתהא בארץ חצי שעה משהגיע לו ולא לקטו הרי הוסיף מאתים ואסור, שכשם שהוא יבש מלחותו בכל חצי שעה חלק ממאתים כשהוא בתלוש, כך מוסיף בחצי שעה חלק ממאתים כשהוא במחובר:

ז **עם הזבלים או עם המים.** כשמזבל כרמו או כשפותח אמת המים להשקות הכרם פעמים יש עמהם זרעים, וכל הני שלא בכוונה נזרעו שרי, דלא תזרע כרמך בכוונה משמע:

סיערתו הרוח. שהיה עומד בשדה וזורע והוליכה רוח סערה את הזרע בכרם:

לאחריו מותר. דשלא בכוונה היה ולא ראה שהוליך הרוח את הזרע לתוך הכרם:

ולפניו אסור. אם סיערתו הרוח לפניו וראה אסור:

כיצד יעשה אם עשבים יופך. יחרוש ויהפך שרשי העשבים ושוב לא יצמחו:

אם אביב. שכבר צמח הזרע אלא שלא הביא שליש:

ינפץ. הזרע מן השיבולת והקשין מותרין והדגן אסור:

ואם הביאה דגן תדלק. והכל אסור:

ח **רבי אליעזר אומר קדש.** שכן בערביא מקיימין קוצים בכרם כדי שירעו גמליהם, ומאחר שמקצת בני אדם מקיימים אותם בשדותיהם הוו כלאים בכל מקום, דשפיר קרינן בו אשר תזרע דמשמע מה שב"א נוהגים לזרוע ורוצים בקיומן:

לא קדש אלא דבר שכמוהו מקיימים. באותו מקום כגון קוצים בערביא לפי שלשם מקיימים אותם, אבל בשאר מקומות שאין מקיימין אותן מותר. והלכה כחכמים:

האירוס. מין ירק שעליו רחבים ונותנין אותו בתבשיל וקורין לו בערב"י סוסנב"ר:

והקיסום. אדר"א בלע"ז שמדלין אותו על החנויות ועל החלונות:

ושושנת המלך. רוזי"ן בלע"ז:

וכל מיני זרעים אינן כלאים בכרם. מן התורה אבל מדרבנן הוו כלאים דהכי מוכח במנחות [דף טו]:

קנבוס. קנאפ"ו בלע"ז ובערבי קינ"ב:

וחכמים אומרים כלאים. והלכה כחכמים:

הקנרס. בערבי כרפו"ש ובלע"ז קרד"ו והוא דרדר האמור בתורה (בראשית ג' :י"ח) וקוץ ודרדר תצמיח לך:

פרק ו

א **איזהו עריס.** שנותנים לו עבודתו ד׳ אמות כעבודת הכרם אע״פ שאינו אלא שורה אחת ועריס הוא שמסרגים קנים כמו ערס כדרך שמסרגים את המטות ומדלין עליה שריגי הגפנים ואליבא דבית הלל קבעי דאמרי לעיל בפ״ד אינו כרם עד שיהיו שם שתי שורות ובעריס מודו דבשורה אחת נמי הוי כרם:

מן הגדר ולשדה. כגון אם היו הגפנים נטועים למזרחה של גדר והזמורות עולים על הגדר, אם בא לזרוע למערבה של גדר אין מונין ארבע אמות מעיקרן של גפנים שהן להלאה מן הגדר, אלא צריך להרחיק ארבע אמות מן הגדר ששריגי הגפנים מודלות עליו. וזו מקולי בית שמאי וחומרי בית הלל:

טועים כל האומרים כן. דלעולם לא אמרו בית הלל דעריס של שורה אחת של גפנים כרם להצריכה שירחיקו ממנה לשדה ד׳ אמות, ולא הוזכר דין ד׳ אמות בעריס אלא לענין זה שאם יש ד׳ אמות מעיקר גפנים לגדר שהן מודלות עליה נותנין לו את עבודתו ששה טפחים כמו שנותנים לגפן יחידית וזורע את המותר עד הגדר, ואם אין ד׳ אמות מעיקר הגפנים עד הגדר לא יביא זרע לשם, מידי דהוה אגפן שהיא נטועה בגת או בנקע דאמר ר׳ יוסי בפרקין דלעיל אם אין שם ד׳ אמות לא יביא זרע לשם, ור׳ יוחנן בן נורי ור׳ יוסי אמרו דבר אחד והכי מפורש בהדיא בירושלמי:

רבי עקיבא אומר שלשה טפחים. היא עבודת גפן יחידית. ואין הלכה כר׳ עקיבא:

ב **מן המדרגה.** מתל גבוה עשוי כמין מדרגה:

אם כשהוא עומד למטה בארץ. יכול ללקט הענבים התלוין בעריס, רואים את כל העריס כאילו הוא מקום עיקר הגפנים ושרשן, ואוסר ארבע אמות בשדה לכל רוח משפת העריס ולחוץ, ודוקא לכתחלה הוא דאוסר לזרוע אבל אינו מקדש אלא ששה טפחים מידי דהוה אמותר פסקי עריס דלקמן בפרק:

ואם לאו. שאינו יכול ללקוט כל הענבים, עד שיעלה במדרגה או בסולם, אין אסור לזרוע אלא תחת העריס בלבד, וחוצה לו מותר, ואפילו בתוך ד׳ אמות של עיקר הגפנים של עריס הואיל ועומדים על המדרגה, וכן הלכה:

אף הנוטע שורה אחת בארץ ושורה אחת במדרגה. משתי שורות שצריך כדי שיחשבו כרם, והשתא לא מיירי בעריס אלא בב׳ שורות של גפנים שתים כנגד שתים ואחת יוצאת זנב. אם המדרגה גבוה עשרה, אין שתי שורות מצטרפות להיות כרם אלא דין גפן יחידית יש לכל שורה ושורה. ואין הלכה כרבי אליעזר:

ג **אפיפירות.** עצים או קנים ארוגים שתי וערב, ומדלים עליהם שריגי הגפנים ומשכיבים אותן בהן כשהן ארוכות הרבה. ואם הדלה הגפן על מקצת האריג אסור לזרוע תחת המותר ואע״פ שאין עליו זמורות, ואם זרע לא קדש:

ואם הלך החדש. שגדל הגפן והוציא שריגים ומלא כל האפיפירות:

אסור. הזרע שנזרע תחת המותר אם הוסיף מאתים לאחר שהלך החדש עליהן:

וכן המדלה גפן על אילן סרק. דינו כדין אפיפירות, לפי שאדם מבטלו על גבי גפנו והוי כאילו כולו גפן, אבל אילן מאכל שאין אדם מבטלו על גבי גפנו אותו מותר שאין הגפן מודלית עליו, חשוב בפני עצמו ולא הוי כגפן ומותר להביא זרע לשם:

ד **יחזירנו.** למקום שהיה תחילה ויזרע המותר:

עזיז. שם מקום:

אמר לו מותר. שאין אדם מבטל תאנתו מפני גפנו:

בית המגנייה. שם מקום:

סדן של שקמה. שרש של אילן שקמה והוא אילן תאנה הגדל ביערים וחותכין ממנו קורות לבנין:

תחת קורה זו אסור והשאר מותר. שאני רואה כל קורה וקורה כאילן בפני עצמו:

ה **הכל אילן סרק.** דסבר ר׳ מאיר כל שאר אילנות אדם מבטל אצל גפנו, ור׳ יוסי סבר דכל מין שרגילין ליטע ממנו שדות שלימות חשובים הן ואין אדם מבטלן מפני גפנו, והלכה כת״ק דאילן שאינו עושה פירות הוא דבטיל לגבי גפן:

ו **פסקי עריס.** מפרש לה ואזיל:

שמונה אמות ועוד. כלומר מוסיף עוד על שמונה אמות דבר מועט והיא ששית אמה דהיינו טפח:

שחרב מאמצעו. כגון שנטע י״א גפנים בצד הגדר וחרב גפן האמצעי ונעשו שתי עריסין, שאין עריס פחות מחמש גפנים:

שמונה אמות ועוד נותנין לו עבודתו. לר׳ יוחנן בן נורי דלא חשיב עריס כרם נותן ששה טפחים לזה וששה טפחים לזה וזורע את המותר, ולמאן דחשיב ליה כרם צריך שיתן ארבע אמות לזה וארבע אמות לזה ואינו יכול לזרוע אלא אותו ועוד. מיהו אפילו מאן דחשיב עריס כרם לאו לכל מילי, מדלא בעי בפסקי עריס ט״ז אמה כמו בקרחת הכרם, ועוד דהזורע ד׳ אמות בכרם מקדש והזורע מותר פסקי עריס ששה טפחים ואילך לא מקדש כדלקמן [פ״ז מ״ג]:

ז **עריס שהוא יוצא מן הכותל מתוך הקרן וכלה.** כגון חמש גפנים הנטועות בצד גדר, ואין מחזיקות את כל הגדר אלא שלש בראש הקרן מזה ושתים בראש הקרן השני מזה, ובאמצע הכותל אין שם גפנים אלא בשני זויות הכותל עומדות:

נותנים לו עבודתו. ששה טפחים מכאן וששה טפחים מכאן וזורע שאר הכותל, ואע״פ שאין אורך הכותל ארבע אמות:

ר׳ יוסי אומר אם אין שם ארבע אמות וכו׳ ר׳ יוסי לטעמיה דאסר בפרקין דלעיל גבי גת ונקע אם אין שם ד׳ אמות, והכא קמ״ל דלא תימא דוקא בגת ונקע שסתומים מארבע רוחות הוא דמצריך רבי יוסי ארבע אמות אבל אצל כותל שאינו מוקף מארבע רוחות אימא לא. ואי אשמעינן בהא. [ה״א] בהא מצריך ר׳ יוסי ארבע אמות משום דיש כאן [ה׳] גפנים בין שני קרנות של כותל, אבל גבי גת ונקע שאין שם אלא גפן יחידית אימא לא צריכא. ולעיל כתבנו דאין הלכה כרבי יוסי:

ח **הקנים היוצאים מן העריס.** שבולטין חוץ לסדר העריס:

וחס עליהן לפסקן. שלא הניחן שם מחמת שדעתו להדלות עליהן הגפן אלא מפני שחס עליהן בלבד.:

כנגדן מותר. לפי שאינן חשובים מן האפיפירות הלכך מותר לזרוע תחתיהן:

כדי שיהלך עליהן החדש. שידלה על גבן שריגי הגפן כשיצמחו ויגדילו:

ט **הפרח היוצא.** מלשון הפרחה הגפן (שיר ו), כלומר מה שגדל מן הגפן יוצא ובולט חוץ לעריס:

מטוטלת. הוא הברזל שהבונים מורידים בחבל למטה על פני החומה לראות בו את הבנין [אם] החומה ישרה ובו משערים אם הזרעים מכוונים תחת הפרח. והכא מיירי כגון שגדלו זמורות העריס יותר מעבודתו ופרח לחוץ, דבתוך עבודתו אפילו אין שם פרח אסור:

וכן בדלית. וכן משערין בגפן יחידית המודלית על גבי כלונסות שאינה עריס אם פרחה חוץ לששה טפחים שהם עבודתה:

תחתיה אסור. תחת הזמורה אבל מן הצדדים מכאן ומכאן מותר:

ספקה בחבל. שלא היתה הזמורה ארוכה שתגיע מאילן לאילן וקשר בראשה חבל או גמי להאריך אותה כדי שתספיק עד האילן. תחת הזמורה אסור תחת הספוק מותר. אבל אם עשה הספוק כדי שיהלך עליו החדש, אסור לזרוע תחתיו:

פרק ז

א **המבריך את הגפן בארץ.** ועוברת ההברכה חוץ לששה טפחים, דבתוך ששה טפחים אפילו יש עפר על גבה שלשה טפחים אסור, משום עבודת גפן יחידית:

לא יביא זרע עליה. אבל מן הצד מותר דזרעים לצדדים לא משתרשי, אלא שעושין העפר תיחוח ומלקין יסודות הכותל כשנזרעים אצלו, אבל אין השרשים שלהן מהלכין מן הצד. וטעמא דלא יביא זרע על הגפן המוברכת אפילו חוץ לעבודתה לפי שהגפן רך ונכנסים שרשי הזרעים בגפן והוי הרכבת ירק באילן, אבל שאר אילנות שאינן רכין שרי:

אפילו הבריכה בדלעת או בסלון. שתחב הגפן בתוך הדלעת או בתוך הסלון אסור משום דשרשי הזרעים נוקבים ומפלשין עד הגפן כשאין על גבה שלשה טפחים עפר. ומשום זרעים בדלעת לא מתסר כגון שהדלעת יבישה:

סלון. צינור ומרזב וסלון אחד הוא. ובסלון של חרס דוקא מיירי דבסלון של מתכת אין צריך עפר שלשה טפחים:

הבריכה בסלע. קשה. דסלע רך [מתפלש] ונפתח מן השרשים:

הארכובה שבגפן. גפן עקומה ונכפפת על גבי קרקע וחוזרת ונזקפת כמין ארכובה עקומה, כשבאים למדוד ששה טפחים שהן עבודת גפן יחידית מודדין מן העיקר השני ממקום שהוא חוזר וזוקף. והני מילי כשאין העיקר הראשון נראה אלא דומה כאילו היא נטועה במקום כפיפתה, אבל אם העיקר הראשון נראה וניכר שהוא שרש הגפן העקומה אין מודדין אלא מן העיקר הראשון:

ב **המבריך שלש גפנים.** דרך המבריך כשיוצאין שתי זמורות מגפן אחת חופר בארץ ומשכיב הזמורה תחת הקרקע באותה גומא ומוציא ראשה מצד אחר ונעשית גפן, נמצא משלש גפנים עושים ששה. וה״ה דהוי מצי למתני (המרכיב) [צ״ל המבריך] שתי גפנים משלש דבהכי הוו כרם דהא איכא שתים כנגד שתים ואחת יוצאת זנב:

ועקריהן נראין. שלא השכיב כל הגפן בקרקע (דא״כ) [צ״ל דאל״כ] לא היו שלש עושים שש גפנים אלא שהניח העיקר ועשה מגפן אחת שתי גפנים:

אם יש. בין גפן לגפן, לא פחות מארבעה ולא יותר משמנה מצטרפים, ואע״פ ששתים יונקות משרש אחד חשבינן כשתי גפנים:

גפן שיבשה אסורה. אסור לזרוע בתוך עבודתה משום מראית העין, ואם זרע אינה מקדשת. ולא מבעיא בחורף שאסור לזרוע תחתיה דאיכא למיחש למראית העין שכל הגפנים נראים כיבשים, אלא אפילו בקיץ דניכר שהיא יבשה אסור, משום דגם בקיץ איכא גפנים שנושרין עליהן ונראין כיבשים והן אינן יבשים:

צמר גפן. מוך שקורין קוטו״ן ואילן שלו דומה לגפן, אסור ואינו מקדש לפי שאינו מין זרעים:

אף על גבי הגפן. אם זרעו על גבי גפן המובטכת בקרקע ואין על גבה עפר ג״ט אסור ואינו מקדש. ואין הלכה כר״מ ולא כר׳ אלעזר בר׳ צדוק שאמר משמו:

ג **אלו אוסרים.** המקום לזרוע בו:

ולא מקדשים. שאם זרע אין הזרע טעון שריפה:

מותר חרבן הכרם. כגון הא דתנן לעיל קרחת הכרם ט״ז אמה אם לא היו שם אלא ט״ו אמה וזרע שבע אמות לא קידש. וכן מותר מחול הכרם י״ב אמה אם לא היו שם אלא י״א אמה והרחיק ד״א מן הכרם וזרע את המותר לא קדש:

מותר פסקי עריס. דתנן בפרקין דלעיל אם יש שם [ח׳] אמות לא יביא זרע לשם ואם הרחיק ו׳ טפחים מכאן וו׳ טפחים מכאן וזרע את המותר לא קדש. ופסקי עריס דנקט לרבותא ואע״פ שיש עריס מכאן ועריס מכאן, וכ״ש בעריס א׳:

מותר אפיפירות. דתנן בפרקין דלעיל לא יביא זרע אל תחת המותר אם הביא לא קדש:

אבל תחת הגפן. כגון זמורה שנמשכה חוץ לעבודת הגפן וזרע תחתיה:

ועבודת הגפן. ו״ט שהם עבודת הגפן יחידית:

ועבודת הכרם. ד״א:

ד **וחייב באחריותו.** לשלם לו את תבואתו ואפילו למאן דלא דאין דינא דגרמי שאני הכא דקא עביד מעשה בידים:

אין אדם מקדש דבר שאינו שלו. ול״ד לשאר איסורים שבתורה כגון הנותן חלב ודם בקדירת חבירו או בשל בשר בחלב של חבירו דאוסרן, דשאני כלאים דכתיב בהו (דברים כ״ב:ט׳) לא תזרע כרמך כלאים דמשמע כרמך ולא כרם אחר, ורבנן אמרי לא תזרע כרמך אין לי אלא כרמך כרם אחר מנין ת״ל כלאים מ״מ. ואין הלכה כר׳ יוסי [ולא כרבי שמעון] ולא כרבי עקיבא:

ה **בשמיטה.** אין לו בהם קנין גמור שהכל הפקר ואינו חשוב כשלו:

ו **האנס.** שגזל כרם וזרעו:

ויצא מלפניו. שחזר הכרם לבעליו כשהוא זרוע:

קוצרו אפילו במועד. ואע״פ שאינו דבר האבד שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו, אעפ״כ מפני מראית העין התירו לקצור במועד שלא יהא נראה כמקיים כלאים בכרם. א״נ אם הוא ירא שמא יוסיף מאתים במועד אז הוי דבר האבד, דאף ע״ג דהאנס לא אסרן דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו מכל מקום אם הוסיפו מאתיים לאחר שחזרה לבעלים קדש, דלא גרע מלכשאחזור אלקטנו או סערתו הרוח לפניו דתנן לעיל שקדש:

עד שליש. אית דמפרשי עד שליש בשכר הפועלים, שאם לא מצא פועלים אלא בשליש יותר על שכרן הראוי יתן כדי שיעקור הכלאים מיד, יותר על זה לא יתן אלא קוצר כדרכן אע״פ שהכלאים משתהין בכרם. ואית דמפרשי עד שליש ממה ששוין פירות הכרם ותבואת השדה יתן לפועלים כדי לעקור הכלאים מיד, יותר משליש שווי פירות הכרם ותבואת הזרע לא יתן, אלא ימתין עד שיקצור כדרכו:

מאימתי נקרא אנס. כלומר מאימתי נקרא הכרם על שם האנס להחשב כשלו לאסרו בזריעה:

משישקע. שם הבעלים מן הכרם ויקרא ע״ש הגזלן, מאותה שעה תהיה הכרם חשובה כשלו ויקדש כל מה שיזרע בה:

ז **הרוח שעלעלה.** שסערה. רוח סערה מתרגמינן רוח עלעלא:

יגדור. כמו גודר בתמרים כלומר יחתוך וילקוט:

וכן בירק. [הנוטה] תחת הגפן:

יחזיר. התבואה והירק למקומן:

ואינו מקדש. אם לא החזיר אינו מקדש, דהא דתנן לעיל תחת הגפן אוסר ומקדש היינו כשעיקר התבואה תחת הגפן אבל כשעיקר התבואה עומדת חוץ לגפן ונוטה תחת הגפן אינו מקדש:

משתשריש. משעה שיתפשטו שרשים בקרקע. ואית דגרסי משתשליש כלומר משתביא שליש דרחמנא אמר (דברים כ״ב:ט׳) ותבואת הכרם ופחות משליש לא מקרי תבואה:

וענבים משיעשו כפול הלבן. שאם זרע תבואה או ירק בכרם שלא הגיעו ענביו להיות כפול הלבן ועקר הזרע קודם שיגיעו הענבים להיות כפול הלבן הרי זה לא קדש. וכן ענבים שנעשו כפול הלבן וזרע בצדן תבואה או ירק ולקט הזרע קודם שישריש, או קודם שיביא שליש למאן דגריס משתשליש, הרי זה לא קדש:

תבואה שיבשה כל צרכה וענבים שבשלו כל צרכן. ונטע גפן בצד התבואה שיבשה כל צרכה או זרע בצד [הענבים שבשלו] כל צרכן אינן מקדשות, דאמר קרא (דברים כ״ב:ט׳) פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם, אינו מקדש עד שיהיה שם מלאת זרע ותבואת כרם, ותבואה וירק שלא השרישו או שלא הביאו שליש לא הגיעו לכלל מלאת זרע, וכן לאחר שיבשו שוב אינן קרוין מלאת זרע, וענבים קודם שיגיעו להיות כפול הלבן או לאחר שבשלו כל צרכן אינן קרויין תבואת כרם:

ח **עציץ נקוב.** שיש בו נקב כדי שרש קטן וזרע בתוכו:

מקדש בכרם. אם הניחו בכרם או בארבע אמות של עבודת הכרם מקדש כאילו נזרע בארץ:

אסורין ולא מקדשין. לא יביא זרע לתוכו לכתחלה ואם הביא לא קדש דלא הוי כזורע בארץ. ואין הלכה כר׳ שמעון:

המעביר עציץ נקוב בכרם. עציץ נקוב שיש בו תבואה שהביאה שליש, והעבירו בכרם שיש בו ענבים כפול הלבן, ולא הניחו בארץ אלא העבירו תחת הגפנים בלבד, אם הוסיפו הזרעים בדרך העברתו חלק ממאתים על מה שהיו תחלה, אסור הזרע שבעציץ, אבל הגפנים לא קדשו כיון שלא הניחו בקרקע. ולעיל בפרק כרם שחרב פירשנו כיצד רואין אם הוסיף אחד ממאתים:

פרק ח

א **כלאי הכרם אסורים מלזרוע.** אבל אינו לוקה משום כלאי הכרם עד שיזרע שני מיני זרע שהן כלאים זה בזה ויזרעם בכרם דהכי משמע קרא (דברים כ״ב:ט׳) לא תזרע כרמך כלאים לא תזרע שני מיני זרעים שהן כלאים בתוך כרמך, ואם זרעו בכרם לוקה שתים משום כלאי זרעים וכלאי הכרם:

ומלקיים. אם רואה אותם ומתייאש מלעקרם אסור, אלא שאינו לוקה אלא אם כן עושה מעשה:

ואסורים בהנאה. דכתיב (שם) פן תקדש, תוקד אש, מלמד שהן טעונים שריפה ואסורים בהנאה:

אלא ללבוש. והוא הדין להעלות עליו דכתיב (ויקרא י״ט:י״ט) לא יעלה עליך:

אלא להרביץ. להכניס כמכחול בשפופרת, אבל מותר להכניס לדיר ולהעמיד זה אצל זה שני מינים זכר ממין זה ונקבה ממין אחר:

כלאי בהמה אסורים זה עם זה. כגון הנולדים מן הסוס שאביהן חמור עם הנולדים מן החמור שאביהן סוס. ומתניתין אתיא כמ״ד אין חוששין לזרע האב, דלמ״ד חוששין כל מיני פרדות א׳ הן ומותרים זה בזה. ובירושלמי רצו להוכיח שאסור לרכוב על פרדה מקל וחומר, ומה אם בבגדים שאתה מותר ללבוש זה על גבי זה אתה אסור בתערובתן בהמה שאתה אסור להנהיג זו עם זו לא כל שכן שאתה אסור בתערובתה, ומקשינן והכתיב (שמואל ב י״ג:כ״ט) וירכבו איש על פרדו וינוסו, אצל בני דוד כשנהרג אמנון, ומשנינן אין למדין מן המלכות. תו מקשינן והא כתיב (מלכים א א׳:ל״ג) והרכבתם את שלמה בני על הפרדה אשר לי, ומשנינן ההיא בריה משמת ימי בראשית הויא. ומיהו חזינא להו לרבנן קשישי קמאי דקמן שרוכבין לפניהם על פרדות ואין מוחה בדבר, אלא שמזהירים שלא להנהיג יחד שתי פרדות דשמא אחת מהן נולדה מחמור ואביה סוס, והאחרת מסוס ואביה חמור:

ב **בהמה עם בהמה וחיה עם חיה וכו׳** אע״ג דלא תחרוש בשור וחמור (דברים כב) אמר רחמנא, ילפינן שור שור משבת דהוא הדין לכל בהמה חיה ועוף:

ולמשוך ולהנהיג. למשוך את שדרכו למשוך ולהנהיג את שדרכו להנהיג, גמל ארחיה במשיכה וחמור ארחיה בהנהגה. ומיהו בין בגמל בין בחמור חייב בין מושך בין מנהיג:

ג **והיושב בקרון.** חייב הואיל ואזלי מחמתיה חשיב כאילו מנהיגן:

רבי מאיר פוטר. היושב בקרון דלאו מידי קעביד. ואין הלכה כר״מ:

והשלישית שהיא קשורה לרצועות. אם שני סוסים קשורים בקרון וקשר שם חמור אע״ג דבלא חמור קאזלי אסור, ולא חזינן לחמור כמאן דליתיה:

ד **אין קושרין סוס בצדי הקרון.** כשהבקר מושכות בקרון אין קושרין סוס בצדו או אחריו של קרון כדי שילמוד למשוך, לפי שפעמים הסוס שאחר הקרון דוחף את הקרון ומנהיגו בגופו:

לובדקס. חמור של לוד והוא גדול ועריץ משאר חמורים ודומה לגמל:

אע״פ שאביהן חמור מותרין זה עם זה. שאביו של זה חמור ואביו של זה חמור. וקמ״ל דלא אמרינן אתי צד סוס ומשתמש בצד חמור וצד חמור משתמש בצד סוס, דכיון דאמותיהן שוות אין חוששין לזרע האב:

אבל הנולדים מן החמור עם הנולדים מן הסוס אסורים זה עם זה. כיון שאמו של זה ממין החמורים ואמו של זה ממין הסוסים דבתר זרע האם אזלינן והרי הן שני מינים. והלכה כר׳ יהודה:

ה **פרוטיות.** מין פרדות שאין אדם יכול לעמוד [עליהן] ולברר ע״י סימנים איזה מהם אמו חמור ואיזה מהם אמו סוס, הלכך אסורין זה עם זה:

והרמך מותר. שכולם מין אחד ואמם סוס, ובלשון ערבי קורין לסוסיא נקבה רמ״ך, ודומה לו בני הרמכים:

אדני השדה. חיה הגדלה בשדות, וכמין חבל גדול יוצא מן הארץ שגדלה בו אותה חיה, ושמה ידוע, והוא ידעוני הכתוב בתורה, ומחובר בטבורו באותו חבל היוצא מן הארץ, וצורתו צורת אדם בפרצוף וידים ורגלים ואין כל בריה רשאה לקרב אליו כי הוא הורג וטורף כל הקרב אליו. וכשרוצים לצוד אותו מורים בחצים בחבל עד שנפסק וצועק בקול מר ומת מיד, ואליו רמז באיוב כי עם אבני השדה בריתך:

מטמא באהל כאדם. דכתיב (במדבר י״ט:ט״ז) וכל אשר יגע על פני השדה, באדם שגדל בשדה:

הקופד. שרץ שגופו מלא קוצים וכשאדם נוגע בו כופל עצמו ומכניס ידיו ורגליו בבטנו ונעשה ככדור, וקורין לו בלע״ז אריצ״ו:

חולדת הסניים. חולדה הגדלה בסנה:

כזית במשא. דמספקא להו אם מין חיה ומטמאה נבלתו בכזית ומטמאה נמי טומאה חמורה במשא לטמא אדם לטמא בגדים כנבלת בהמה טמאה, או מין שרץ הוא ומטמא בכעדשה אבל אינו מטמא במשא כנבלת בהמה אלא במגע כשרץ. ואין הלכה כר׳ יוסי לא באדני השדה ולא בחולדת הסנאים:

ו **שור הבר.** שור הגדל במדבר:

מין בהמה. וחלבו אסור ואינו טעון כסוי, דסברי רבנן עקרו מן הישוב היה אלא שברח למדבר ונעשה שור בר:

מין חיה. וטעון כסוי וחלבו מותר, קסבר עקרו מן המדבר היה. וסימנים שמנו חכמים להכיר בין בהמה לחיה בשאר חיות נאמרו חוץ משור הבר. ואין הלכה כרבי יוסי:

כלב מין חיה. נפקא מינה לכותב כל חיה שברשותו לאחר, או למקדיש כל חיה שברשותו:

ר׳ מאיר אומר מין בהמה. ואין הלכה כר״מ:

ערוד. חמור הבר:

ואדם מותר עם כולם. דכתיב (דברים כ״ב:י׳) לא תחרוש בשור ובחמור, אבל אתה חורש באדם ושור, באדם וחמור:

פרק ט

א **אין אסור משום כלאים אלא צמר ופשתים.** דכתיב (דברים כ״ב:י״א) לא תלבש שעטנז צמר ופשתים. שעטנז כלל צמר ופשתים פרט, כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט, צמר ופשתים אין מידי אחרינא לא. וצמר הוא צמר רחלים ואילים בלבד דכתיב (מלכים ב ג׳:ד׳) ומישע מלך מואב היה נוקד והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים ומאה אלף אילים צמר, אין לך קרוי צמר סתם אלא צמר אילים אבל שאר צמר צריך ליתן שם לווי, צמר גמלים צמר ארנבים צמר עזים:

ואינו מטמא בנגעים אלא צמר ופשתים. דכתיב (ויקרא י״ג:מ״ז) והבגד כי יהיה בו נגע צרעת בבגד צמר או בגד פשתים:

אין הכהנים לובשים לשמש במקדש אלא צמר ופשתים. דבבגדי כהנים כתיב שש ובד, והוא פשתן שעולה בד בבד, כלומר קנה יחידי מכל גרעין ואין שני קנים עולים מגרעין אחד. ובאבנט כתיב תכלת וארגמן ותולעת שני. ותכלת, צמר צבוע בדם חלזון. וארגמן, צמר צבוע בצבע אדום ששמו ארגמן והוא לאכ״א בלע״ז. ותולעת שני, הוא צמר צבוע בצבע אדום שקורין כרמז״י:

שטרפן. שערבן:

מותר. לערב עמהן פשתן לפי שצמר רחלים נתבטל ברוב של גמלים:

וכן פשתן וקנבוס. שנתערבו והרוב מן הקנבוס מותר להביא צמר ולערב עמהם:

ב **השיריים והכלך.** מינים של משי הן, והכלך גדל בכרכי הים ותבניתו כתבנית הזהב, והוא רך ביותר ודומה לצמר:

אבל אסורים. דאתי לאחלופי בצמר ופשתים. ומפני שלא היו מצויין ביניהם לא היו מכירים בהן ואתי לאחלופי הלכך אסורים מפני מראית העין. אבל האידנא שהמשי מצוי בינינו והכל יודעים ומכירים בו אין אסור שום מין של משי בצמר או בפשתים, וכן הקנבוס שרי בין בצמר בין בפשתים שהכל מכירים בו:

הכרים והכסתות אין בהם משום כלאים. לפי שהן עשויין לשכיבה והתורה אמרה (ויקרא י״ט:י״ט) לא יעלה עליך אבל אתה מותר להציעו תחתיך. והני מילי כשהן קשים ורקנים ונתונים על גבי אצטבא אז הן מותרין כשאין בשרו [נוגע] בהם, אבל אם הם רכים או מלאים או אפילו רקנים ומונחים על גבי מטה אפילו עשר מצעות זו על גבי זו וכלאים תחתיהם אסור לישן עליה לפי שנכפפים תחתיו ונכרכים על בשרו:

אין עראי לכלאים. דלבישת עראי לבישה היא:

אפילו על גבי עשרה. ואע״פ שאינו נהנה מן הכלאים:

את המכס. ראיתי לקצת מרבותי שפירשו כגון במקום שהיהודים פורעים מכס למוכס העומד מאליו, ולובש כלאים כדי שלא יכיר שהוא יהודי. ולי נראה לגנוב את המכס לפי שאין אדם נותן מכס מבגדים שהוא לובש. וסתם משנה זו [סברה] דבר שאין מתכוין אסור, ופליגא אאידך סתמא דתנן מוכרי כסות מוכרין כדרכן:

ג **מטפחות הידים.** שמנגבים בהם כשנוטלים את הידים:

מטפחות הספרים. שנותנים על גבי ספר תורה:

ומטפחות ספג. שמנגב בהם כל גופו אחר שרחץ:

ר׳ אלעזר אוסר. מטפחות ידים לפי שפעמים מחמם בה ידיו, ומטפחות ספרים פעמים שמשימה בחיקו ומתחמם, ומטפחות הספג פעמים שרואה את רבו ומתעטף בה. והלכה כר״א:

מטפחות ספרים. המגלחים בני אדם, ופורסים עליהם מטפחת כדי שלא יתלכלכו בגדיהם:

אסורים משום כלאים. ובהא מודה ת״ק לפי שיש להן בית ראש ולובשים אותן דרך מלבוש, והכי מוכח בירושלמי:

ד **תכריכי המת.** שהמת נקבר בהם אין בהן משום כלאים דכתיב (תהילים פ״ח:ו׳) במתים חפשי כיון שמת אדם נעשה חפשי מן המצות:

ומרדעת חמור. היא קשה יותר מכרים וכסתות, הלכך אפילו בשרו נוגע לא חיישינן שמא תכרך נימא על בשרו. ודוקא כשהכלאים נכרים ונראים בה אבל בגד שאבד בו כלאים לא יעשנו מרדעת לחמור, דחיישינן שמא יקח ממנו טלאי לבגדו, הואיל ואין הכלאים ניכרים:

ה **מוכרי כסות מוכרים כדרכן.** לובשים בגדי כלאים להראות לקונה מדת ארכו ורחבו, ובלבד שלא יתכוונו להנאתן. ואע״ג דאם מתכוון איכא איסורא דאורייתא, כי לא מתכוון שרי לכתחילה. וכן הלכה:

והצנועים. המחמירים על עצמן:

מפשילין במקל. נותנים המקל על כתפיהם והכלאים מונחים בקצהו ואין כתפיהם נוגעות בכלאים:

ו **תופרין כדרכן.** מניחין הכלאים על הברכים ועל השוקים כשהן תופרים:

ז **הברסין והברדסין.** שניהם עשויין מצמר ומכסים בה את המטות אלא שאלו דקין ואלו עבין:

דולמטיקיון. בתי שוקים, קאלצי״ש בלע״ז:

מנעל הפינון. מנעל שעושות מפסולת הצמר:

עד שיבדוק. שמא יש פשתן מעורב בהן:

הבאים מחוף הים וממדינת הים. מחוף הים שהוא במדינת הים:

שחזקתו מן הקנבוס. משנה זו נשנית בראשונה בזמן שלא היה הפשתן מצוי בכל מקום, אבל בזמן הזה שהפשתן מצוי בכ״מ כולם צריכים בדיקה הלכך הלוקח בגדים תפורים מן הנכרי בזמן הזה לא ילבש עד שיבדוק יפה:

ומנעל של זרב. מנעלים של עור ומחופים בפנים בלבדים או בצמר עב ומגיעין עד הירך, כעין אותן שקורין בורזקיש בלע״ז ובערבי כופ״ש. ולפי שעשוין לחמם הרגל קרויין של זרב לשון יזורבו נצמתו (איוב ו):

אין בו משום כלאים. אין חוששין שמא פשתים מעורב בהם:

ח **שוע טווי ונוז.** שוע סרוק במסרק ושוע חלק. איש חלק מתרגמינן גבר שעיע:

נוז. שזור דהיינו ב׳ חוטין שזורין יחד. ועיקר כלאים מן התורה שיהיה הצמר סרוק וטווי ושזור לבדו, וכן הפשתן סרוק וטווי ושזור לבדו, ואח״כ יהיו ארוגים יחדו או מחוברים יחד בשתי תכיפות דהוו כאריג. ומש״ה איצטריך קרא למשרי כלאים בציצית לפי שחוטי תכלת שזורים הם דכתיב פתיל תכלת טווי ושזור, וכן חוט לבן, וכשמחברן יחד בשתי תכיפות הוו כלאים גמורים דאורייתא. והא דתנן הכא אין אסור משום כלאים אלא טווי וארוג שנאמר (דברים כג) לא תלבש שעטנז, לאו למדרש אריג משעטנז דאריג מיחדו נפקא דדרשינן מיניה דאף שתי תכיפות הוי חבור, ולא מייתי שעטנז אלא משום טווי. וראיתי לאחד מרבותינו שפירש שוע טווי הצמר לבד והפשתים לבד, ונוז כלומר ואח״כ נוז דהיינו שניהם ארוגים יחד והכי מתישב לישנא דמתניתין שפיר טפי, והכי משמע בירושלמי ופירושים הרבה מצאתי לרבותי בפירוש שוע טווי ונוז וכולהו אית להו פרכא לבד מהאי דלית ליה פרכא:

נלוז ומליז. עקום ומעקם דרכי אביו שבשמים עליו. לשון אל ילוזו מעיניך (משלי ג׳:כ״א):

ט **הלבדים.** צמר טרוף בלא טוויה ואריגה ועושין ממנו בגד. ואם טרף צמר ופשתים יחד ועשה מהן בגד אסורים מדרבנן, דדוקא מן התורה הוא מצריך שלשתן שוע טווי ונוז אבל מדרבנן בחד מנייהו סגי או שוע או טווי או נוז, והנך כיון שהם שועין אסורים מדבריהם:

פיו של צמר בשל פשתן. האורגים אחר שמשלימים הבגד רגילים לעשות על שפתו [ג׳] וד׳ חוטין עב כדי שיתקיים הבגד והוא קרוי פיו, ואם הבגד של פשתן אסור לעשות פיו של צמר:

מפני שחוזרין לאריג. מסבבין את האריג. פ״א דומין לאריג:

משיחות של ארגמן. יתירים וחבלים של צמר צבוע ארגמן:

אסורות. לחגור על גבי חלוק של פשתן:

מפני שהוא מולל עד שלא קושר. שדרכן לחבר במלילה החגור של צמר עם החלוק של פשתן קודם שיקשר בה מתניו:

לא יקשור סרט של צמר בשל פשתן. שלא יעשה אדם חגורות של צמר וחגורות של פשתן ויקשרם זה בזה:

אע״פ שהרצועה באמצע. כגון רצועה של עור שמשיחות של פשתן בראשה א׳ ומשיחות של צמר בראשה האחר וכשהוא חוגר בה קושר שני ראשיה של צמר ושל פשתן זה בזה. דאי לאו הכי פשיטא דשרי שהרי מעשים בכל יום דבגדים של צמר משימים תחתיהם עורות טלאים שהם תפורים בפשתן:

י **אותות הגרדיים.** דרך האורגים והכובסים לרשום שם הבעלים על הבגד במעשה רוקם כדי שלא יתחלפו של א׳ בשל חבירו. ואם הבגד של צמר ואותות של פשתן או איפכא אסור משום כלאים:

תכיפה א׳ תחיבה אחת שתחב המחט בבגד פעם אחת בלבד:

אינו חבור. לטומאה ולטהרה. ואם נטמא אחד מהם לא נטמא חבירו, ואם הזה על א׳ מהם לא הזה על חבירו:

ואין בה משום כלאים. אם א׳ של צמר וא׳ פשתים וחברם בתכיפה אחת:

והשומטה בשבת. על מנת לחזור ולתפור פטור, ולא הוי כקורע ע״מ לתפור שתי תפירות דחייב:

עשה שני ראשיה לצד א׳ כגון שהעביר המחט פעם א׳ ולא העביר כל החוט והעביר המחט פעם שנית ונמצאו שני ראשיה לצד א׳ וקשרן, דאם לא קשר שני ראשי החוט יחד אינו מתקיים:

עד שישלש. שיכניס ויוציא ויחזור ויכניס שלשה פעמים. ואין הלכה כר״י:

השק והקופה מצטרפין לכלאים. אם תחיכת בגד צמר מחוברת לשק וחתיכת בגד פשתים מחוברת לקופה, וחברן יחד בשתי תכיפות מצטרפות, אע״פ שהן מחוברות לשני כלים, ולא אמרינן האי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי ואינן חבור. וה״ה אם מחוברים לשאר כלים דהוי דינן כמו שק וקופה: